

Boven, van links naar rechts: Nasiem Bashir, Rabia Dalkiran, Waqar Farid, Ziya Mermer, Zeynep Yaramis, Bahri Ocak, Nadia, Rukiye Eroglu, Jamila Lachhab
Onder, van links naar rechts: Fatima Berrag, Ömer Adibelli, Juffrouw Shari Hasanradja, Fatma, Kaptan Calik, Abdessamad Bokzini

De kinderen van Al-Ghazali

De eerste islamitische scholieren over hun klas – en hun leven daarna

Met zijn veertienen waren ze, groep 8 van 1996-1997: zeven meisjes en zeven jongens. Rond de twintig zijn ze nu, de eerste generatie kinderen van Al-Ghazali, de eerste islamitische basisschool van Nederland. Wat is er van hen geworden sinds Al-Ghazali? Hoe redden ze zich in de Nederlandse maatschappij? En wat hebben de wijze lessen – en de stok van juf Shari Hasanradja opgeleverd? 'Ik heb geprobeerd om contact te leggen met Nederlanders, maar dat is niet gelukt.'

Door Mar Oomen

'Het was als een sprookje, de tijd op Al-Ghazali,' zegt Fatima Berrag (20). 'Zo vredig. Er werd niet gescholden, niet geschreeuwd. Er waren geen groepjes. Ik hoefde niet uit te leggen wie ik was. Ik was gewoon Fatima.' De jonge, welbespraakte vrouw staat op van de lange, oriëntaals versierde houten bank met rode kussens en schenkt nog wat Marokkaanse thee. 'Mijn ouders zijn Marokkaans. Ik ben hier geboren, dus ik ben Nederlander. Ik doe daar niet aan mee,' zegt ze met gebalde vuist, 'aan dat "wij-zij"-gedoe.' Nu, zegt ze, moet ze een brief schrijven als ze vrij wil voor het suikerfeest. Nu moet ze naar het winkelcentrum als ze wil bidden tijdens schooluren. 'Dan ga ik naar de H&M en doe ik alsof ik in het kleedhokje een rok pas.' 'Soms,' zegt Fatima, terwijl ze haar broertje van drie op schoot trekt, 'voel ik me als een heks in de Middeleeuwen. Als een christen in de tijd dat je geen christen mocht zijn. Er is zoveel angst voor de

islam in dit land. De mensen hier hebben geen behoefte aan regels of aan God.'

Fatima Berrag zat als kind op de eerste islamitische basisschool van Nederland, de Al-Ghazali-school in Rotterdam, en ze is, samen met haar dertien klasgenoten, een van de eerste moslimkinderen van Nederland die acht jaar lang islamitisch basisonderwijs hebben genoten – van 1988-1989 tot 1996-1997. Op de klassenfoto zit ze helemaal links, vóór de Pakistaan Nasiem Bashir (nu 22) en naast de Turkse Ömer Adibelli (nu 20) – ze heeft een grote, zwarte hoofddoek om. 'Ik had die soms wel en soms niet op. Mijn moeder was er tegen, die vond me nog te jong voor een hoofddoek.' Fatima behoorde in de klas, zegt ze, tot de zogeheten middengroep – leren vond ze niet zo leuk. 'Ik was eigenlijk altijd aan het lezen – tot diep in de nacht – of zelf verhalen aan het schrijven. Spannende, avontuurlijke, romantische verhalen. Een

AL-GHAZALI

'Er is zoveel angst voor de islam in dit land. De mensen hier hebben geen behoefte aan regels of God'

Fatima Berrag

keer kwam een schrijver op bezoek – dat vond ik heel interessant: hij vertelde dat je ook kon opschrijven wat er in de omgeving gebeurde. Mijn verhalen veranderden meteen.'

Waqar Farid – de jongen precies achter juf Shari – en de Turkse Zeynep Yaramis – het meisje onder de middelste paraplu – waren, dat weet nog iedereen, de slimsten van de klas. Als juf Shari even weg moest, mocht Zeynep de klas overnemen. Dan kreeg ze een schriftje waarin ze streepjes moest zetten bij de naam van elk kind dat gekletst had of was gaan klieren.

De Marokkaans-Nederlandse Jamila Lachhab (staand rechts met witte hoofddoek) en de Turkse Rukiye Eroglu deden niet of nauwelijks voor Waqar en Zeynep onder. 'Nu ja,' zegt Rukiye, 'ik werd altijd "kleintje" genoemd. Ik had daardoor niet zoveel zelfvertrouwen.' Ömer, Abdessamad (rechts vooraan), Rahia en Nadia waren typische havo-klienten. Ziya en Kaptan trokken vaak op met de deugnieten Bahri en diens tweelingbroer Fahri uit de andere klas. 'We gingen iedereen irriteren,' zegt Bahri Ocak (20), 'vooral de leerlingen uit de hogere klassen. Vechten, schelden en dan hard wegrennen. Om elkaar uit te testen: durf jij dit, durf jij dat.'

'Ik was de joker in de klas,' zegt Ziya Mermer (20) in de stationsrestauratie van het Centraal Station van Rotterdam terwijl hij de klassenfoto bekijkt. 'Dat ben ik, naast Waqar,' en hij wijst naar de guitig kijkende jongen in rode trui die de middelste paraplu vasthoudt. Ziya is inmiddels een lange, mooie man met een glimmend zwarte omhoog geklamde kuif, dunne bakkebaarden.

'Waqar noemden we "wekker",' zegt hij lachend. 'En Nasiem was "de slaapsmurf", hij kwam altijd te laat. Nadia – dat meisje bovenaan rechts met die zwarte hoofddoek – zij was gek hoor. Zij vond mij leuk, als we aan het bidden waren op zolder kroop ze onder de gordijnen door. Een keer waren we samen kinderpostzegels aan het rondbrengen, wou ze me zoenen! Ik zeg: Nadia, we zitten op een islamitische school! Bahri – links van Nadia – was een mafkees, echt een mafkees. Soms ging hij te ver. Die is misschien wel het verkeerde pad op gegaan. En Fatma, daar naast de juf, sprak niet zoveel, alsof er iets met haar was. Zij is nu getrouwd en heeft een kind. De tijden dat je met haar kon praten, zijn voorbij.'

Ziya legt de foto neer, neemt een slok van zijn koffie, pakt de foto weer op en slaakt een diepe zucht. 'Ik heb ze gemist, hoor. Ook juf Shari. Weet je dat haar preken nog allemaal in mijn kop zitten? Ze heeft helemaal gelijk gekregen.'

Met zijn veertien waren ze, groep 8 van 1996-1997: zeven meisjes en zeven jongens. Vier meisjes en vier jongens met Turkse ouders, twee Pakistaanse jongens, een jongen en twee meisjes van Marokkaanse afkomst en een Nederlands-Marokkaans meisje. Ze kregen les van de Surinaamse moslima Shari Hasanradja (50), die ook al in groep

7 hun juf was geweest. Juf Shari kwam in 1987 naar en is sinds 1990 aan de Al-Ghazali-school verbonden. Hasanradja heeft, met hulp van de klas, voor *Vrij Nederland* dertien van de veertien kinderen weten op te sporen – Fatma, getrouwd met kind, bleek onvindbaar. Nadia had alleen tijd voor een kort telefonisch gesprek – ze had het erg druk met de voorbereidingen van haar huwelijk met een Marokkaans-Nederlandse accountant uit een rijke familie. Ik ken hem al zeven jaar.' De overige twaalf wilden wel vertellen over hun ervaringen op de islamitische basisschool Al-Ghazali en over hun leven daarna. Rond de twintig zijn ze nu, allemaal wonen ze nog in Rotterdam en bijna allemaal kijken ze met heimwee terug.

Wat was er zo bijzonder aan Al-Ghazali? En wat is er van groep 8 van 1996 geworden?

Het is midden jaren tachtig. De volwassen kinderen van de eerste generatie gastarbeiders maken zich zorgen. Ze willen hun eigen zonen en dochters een islamitische opvoeding meegeven, maar ze weten niet hoe. Zelf weten ze te weinig van de islam, vinden ze, om dat op verantwoorde wijze te doen.

Een aantal ouders gaat te rade bij de directies van de Rotterdamse scholen waar ze hun kroost naar toe sturen; kunnen jullie onze kinderen niet ook

'Fatma is nu getrouwd en heeft een kind. De tijden dat je met haar kon praten, zijn voorbij'

Ziya Mermer

wat over de islam vertellen? Nee, zeggen de directeurs en directrices, we zijn een christelijke school, het past ons niet om over Mohammed te praten.

Ze vragen het de gemeente: jullie mogen openbare scholen toch subsidie geven om aan godsdienstige vorming te doen? Ja, zegt de gemeente Rotterdam. Kunnen jullie de scholen niet wat geven voor onderwijs over de islam? Nee, zegt de gemeente, daar beginnen we niet aan. Want, denken ze, welke boodschap zullen de kinderen mee krijgen? Hoe moeten we dat controleren? De moslimkinderen worden ongetwijfeld geïndoctrineerd.

Maar, zeggen de gemeenteambtenaren en de schooldirecties: jullie kunnen wel een eigen islamitische school oprichten.

'Niet dat het vervolgens vanzelf ging,' zegt Ed Coors (54), tot de vorige zomer directeur van Al-Ghazali.

In alles werden de schooloprichters tegengewerkt. De gemeente had alleen een gebouw in Spangen in de aanbidding – vlakbij het Kasteel, het stadion van Sparta – een asociale achterstandswijk met veel racisme – 'buitendijks' bovendien, aan de rand van Rotterdam-West, ver weg in ieder geval voor heel veel moslimouders. 'In het begin werden we opgehaald door een groot, kleurig busje,' zegt Zeynep Yaramis (20) die in Rotterdam-Noord woonde. 'Later hebben ouders het halen en brengen onderling verdeeld. Zaten we met zijn allen in de auto gepropt – heel gezellig. En nu rijdt er weer een grote bus.'

Ouders moesten het gebouw zelf opknappen. Geld voor meubilair en leermiddelen wilde de gemeente niet geven. 'We zijn letterlijk op de grond begonnen,' zegt Coors. 'Ze hebben alles gedaan om ons een zachte dood te laten sterven.'

Op de eerste schooldag stond een beleidsambtenaar stiekem om de hoek van de school te tellen hoeveel kinderen waren komen opdagen.

Voor de oprichters, de leerkrachten, de ouders en Ed Coors reden om extra hard hun best te doen de school toch te laten slagen. Coors had tot dan toe les gegeven aan een groep 8 van een openbare school met veel allochtone kinderen. Hij had gezien in wat voor lastig parket met name de meisjes voortdurend terecht kwamen. Op school moest de hoofddoek af, na school weer op, anders werd er over hen gepraat. 'En dat op een leeftijd die al zoveel onzekerheden met zich meebrengt.' Meisjes mochten niet mee op werkweek. En ouders waren heel moeilijk bij de school te betrekken. 'Het was een openbare school waar ik les gaf, maar we vierden natuurlijk wel christelijke feesten als kerst en sinterklaas. Moslimouders zetten hun kinderen daarom liever buiten de deur af, zo van: wat niet weet, wat niet deert.'

Als een school veilig is voor kinderen en het vertrouwen heeft van ouders, moet dat wel leiden tot betere resultaten, dacht de voormalige katholiek toen hij de advertentie zag voor directeur van een islamitische basisschool. Zou je, vroeg hij zich vervolgens af, een Nederlandse school zo kunnen inrichten dat de allochtone moslimcultuur en religie geen obstakel zijn voor de ontwikkeling van het kind, maar juist een stimulans vormen?

De ouders had hij in ieder geval mee. De eerste paar weken stonden de gangen van Al-Ghazali elke ochtend vol met moeders. 'Ik had nog nooit zoveel Turkse moeders bij elkaar gezien,' zegt Coors. 'Ouders en kinderen waren nauwelijks te scheiden. Alsof de school ook van de ouders was.' Die eerste maanden was er iedere zondag overleg met alle ouders, in verschillende 'taalgroepen', over hun wensen, over hoe islamitisch onderwijs er in Nederland eigenlijk uit moest gaan zien.

'Je kwam de klas binnen met: salaam aleikum,' vertelt Ziya Mermer, 'en dan moest je gaan zitten en rustig wachten tot de juf er was.'

'Voordat we met de les begonnen, zegden we het

eerste vers uit de koran op,' zegt Zeynep Yaramis, 'In het Arabisch. Toen wist ik niet wat het betekende, nu wel.'

Juf Shari: 'Dat vers heet de Al-Fatiha en is te vergelijken met het onzevader.'

Zeynep: 'Aan het eind van de dag gingen we weer bidden, maar dan op zolder, tenminste, dat was in groep 7 en 8.'

Juf Shari: 'De kinderen wilden eigenlijk altijd naar zolder.'

Binnen een paar jaar na oprichting was Al-Ghazali uit zijn voegen gegroeid, groep 7 en 8 hadden hun intrek genomen in een deel van de Mariaschool, een paar straten verderop: een oud bakstenen gebouw, bijna in de vorm van een kerk, met boven de ingang een Mariabeeld. De zolder is groot en donkeren lijkt op het ruim van een ondersteboven gekeerd schip. Op de eerste verdieping hangen nog steeds de washakken waar de kinderen zich wassen voor *wudu*, de rituele wassing.

Omer Adibelli: 'Je waste je handen, je spoelde je mond, je snoot je neus en je waste je gezicht. Dan je armen, eerst rechts, dan links, wat water over je haar, je oren, je nek en over je voeten.'

Zeynep: 'Daarna gingen we boven bidden.'

Omer: 'De jongens rechts, de meisjes links. Met een gordijntje ertussen.'

Zeynep: 'Een van de jongens mocht de *azan* oplezen, de oproep tot het gebed.'

Nasiem Bashir: 'Dat was spannend! Moest je voor imam spelen, een tekst voorbidden. Ik was altijd heel zenuwachtig als ik aan de beurt was.'

Kaptan Calik (20): 'We wisten nog niet zo goed hoe het moest, bidden, we keken naar elkaar en moesten erg lachen.'

Nasiem: 'Je bent jong. Als kind denk je eigenlijk helemaal niet aan bidden, aan de koran lezen.'

Op die grote, donkere zolder kropen de kinderen liever onder de gordijnen door.

In het jaar van oprichting, vertelt Coors, was het een grote chaos op school. De kinderen waren ongeduldig, druk, ze kwamen allemaal van verschillende scholen. En wat deden ze: klitten, de Turken bij de Turken, de Marokkanen bij de Marokkanen en ook de Pakistani trokken vrijwel uitsluitend met elkaar op. Toen heeft de school gezegd: klitten mag niet meer, we zetten iedereen door elkaar, iedereen praat nog uitsluitend Nederlands, niemand is hier Turk, Marokkaan of Pakistaan, we zijn allemaal moslim. Meisjes mogen een hoofddoek dragen, maar zijn daartoe niet verplicht, moslima leerkrachten daarentegen wel. Zij moesten het voorbeeld geven. Juf Shari droeg altijd, en nu nog steeds, een zwart kapje. ('Dat doe ik in de auto naar huis weer af, hoor,' zegt Shari Hasanradja.)

In de klas van juffrouw Shari droegen alle meisjes al sinds groep 6 een hoofddoek – alsof de een niet voor de ander durfde onder te doen.

'Mijn moeder zei altijd: jullie zijn nog klein, jullie hoéven geen hoofddoek op. Dat kan altijd nog,' zegt Rabia Dalkiran (20) in de lage ruimte boven de

'Op school werd geen andere theorie dan het scheppingsverhaal verteld'

Ex-directeur Ed Coors

telefoonwinkel van haar aanstaande schoonvader, in het centrum van Dordrecht. Ze moet vanochtend eigenlijk in de winkel staan, maar haar 'verloofde' ('we zijn in december voor de wet getrouwd, als we een huis hebben, gaan we echt trouwen, voor de islam') neemt zolang voor haar waar. 'Mijn tweelingzusje en ik vonden het juist zo mooi staan, die kleurige hoofddoekjes bij de oudere meisjes op school. Dus mijn zusje nam altijd stiekem twee hoofddoekjes mee van huis en die deden we op school dan op. Toen hield ik erg van felle kleuren, nu draag ik het liefst zwart.'

Vanaf groep 4 kregen de meisjes en jongens gescheiden gym- en zwembles. Sommige ouders wilden ook dat er aparte klassen kwamen voor jongens en meisjes, maar dat, zegt Coors, vond de school niet verstandig, de kinderen moeten als Nederlandse moslims toch ook in de samenleving kunnen functioneren. 'Ik zette de meisjes en jongens expres door elkaar,' zegt Shari Hasanradja, 'dat gaf meer rust in de klas. Maar ik verbood ze in de pauze samen tikkertje te spelen. Om te voorkomen dat de jongens – per ongeluk of expres – aan de borsten of de billen van de meisjes zaten.'

'In de klas gingen we met elkaar om, verder hadden we geen contact met de meisjes,' zegt Bahri Ocak in zijn ouderlijk huis vlakbij Al-Ghazali, een

'Ik verbood tikkertje, om te voorkomen dat de jongens aan borsten of billen van de meisjes zaten'

Juffrouw Shari

nieuwbouwflat. Net als hij een beetje wil gaan klagen over de gang van zaken op Al-Ghazali, gaat de bel van de voordeur. Bahri moet zijn moeder helpen een kinderwagen de trap op te tillen. Een klein meisje ('de dochter van een zus') dartelt de kamer binnen. Als Bahri's moeder het kind in bed heeft gestopt, geeft ze een hand en vraagt ze: 'Heeft Bahri al verteld dat zijn oudste broer verdronken is?' Ze mompelt iets over twee weken werk, twee weken sociale dienst, zegt dat ze morgen naar het ziekenhuis moet voor een scan, gaat op de bank liggen – haar ogen staan wazig van de hoofdpijn – en valt in slaap.

Bahri, die de verhalen van zijn moeder gelaten aanhoorde, vervolgt: 'Als je alleen was met een meisje, was het meteen: waar zijn jullie mee bezig! Het werd meteen in een bepaalde richting getrokken. Terwijl je helemaal niet bezig bent met waar die le

raren aan denken. We waren kinderen! Op de middelbare school wist ik niet hoe ik met meisjes om moest gaan, hoe ik contact kon leggen. Zag ik andere jongens plezier maken met meisjes, hield ik me afzijdig.' De lange man in rood overhemd en spijkerbroek zet een raam open, schuift vanonder de bank een asbak te voorschijn en steekt een sigaret op. 'Eén keer hadden we het in de klas over trouwen, een meisje zei: ik trouw later met wie ik wil. Toen zei ik: maar als je een keer seks hebt gehad met iemand zul je met die persoon moeten trouwen, of je wilt of niet. Dat zegt de islam. Een gekkenhuis dat het incens was, juffrouw Shari werd helemaal hysterisch, zelfs de vader van dat meisje kwam er aan te pas. Alsof ik, door het woord seks te gebruiken, met dat meisje seks had gehad! Het woord seks is zo groot in de islam.'

Islamitisch onderwijs, wat houdt dat verder in? Samen met een Indonesische moslima en een moslim van de schoolbegeleidingsdienst probeerde Coors aan elk vak een islamitische draai te geven. Bij geschiedenis had je de kruistochten, die waren moeiteloos onder een kritische loep te nemen. De evolutieleer bij biologie sloeg je gewoon over. 'Op school werd geen andere theorie dan het scheppingsverhaal verteld,' Coors zegt het zonder blikken of blozen. 'We hadden,' zegt hij, en hij is er nog verbaasd over, 'heél veel ruimte in het invullen van een eigen programma.' Aardrijkskunde bleek ook geen probleem: veel aandacht voor de landen van herkomst.

Bij geestelijke stromingen sprak de leerkracht ook over andere godsdiensten, uiteraard vanuit het perspectief van de islam. Rekenen bleef gewoon rekenen, 'maar we vertelden wel dat algebra een Arabische oorsprong heeft'. Bij schrijven werd er ook gekalligrafeerd en bij creatieve vorming was het kinderen vanaf groep 3 verboden mensen of dieren te verbeelden. 'Op de middelbare school vielen ze door de mand,' zegt Coors lachend. 'Leerkrachten vroegen: "Wat doen jullie met je leerlingen, ze kunnen niet eens een mens of een dier tekenen."'

Het vak taal, vervolgt Coors, bood de meeste ruimte voor lessen over het dagelijks leven in relatie tot de islam. 'Als er een verhaaltje werd gelezen over een meisje dat een hondje mee naar huis nam, kon de juf of meester erbij vertellen dat volgens de islam een hond een onrein dier is.'

Eigenlijk, zegt iedereen, kwam de islam in alles terug. Zoals Jamila Lachbab (19) het zegt: 'Elk onderwerp werd gelinkt aan de islam. Bij elke discussie was het: en wat zegt de islam hierover. Althans, in de klas van juffrouw Shari.'

Fatima Berrag: 'Als er ruzie was, zei de juf: een moslim maakt geen ruzie. Een moslim roddelt niet, steelt niet, is altijd eerlijk en sluit niemand buiten.' Waqar Farid (21): 'We kwamen groep 7 binnen als stoere binken. Juffrouw Shari maakte daar meteen

Lees verder op pagina 30

Staan, van links naar rechts

Nasim Mohammed Bashir (22, vbo-mavo), jongste van acht kinderen, is hier geboren, ouders komen uit Pakistan. Beheert de marktkraam van zijn vader, vader bouwt winkels en huizen in Pakistan, als die klaar zijn, kan Nasim doen wat hij zelf wil. Hij wil graag rij-instructeur worden. Bidt een paar keer per week in de Mevlana-moskee. Doet aan fitness, taekwondo en aikido.

Rabia Daikiran (20, havo, examen niet gehaald), in Nederland geboren, met tweelingzus de oudste van vier kinderen. Begon in de havo/vwo-brugklas van Wolfert van Borselen. Heeft op drie verschillende middelbare scholen gezeten en uiteindelijk op de islamitische middelbare school mavo en 4-havo gehaald. Doet mbo-handel, wil eigenlijk 'iets met rechten', gaat een kledingwinkel voor moslima's beginnen. Is verloofd, gaat trouwen als ze een huis heeft. Bezoekt een paar keer per week de Aya Sofia-moskee, gaat mee met uitstapjes van de moskee naar bijvoorbeeld Euro Disneyland Parijs of de Efteling en neemt deel aan 'korankampen' in Duitsland. Bijbaan in telefoonwinkel en bij marketingbureau. Ouders komen uit Turkije, grootouders zijn ook hier, ouders zijn gescheiden, vader (48) werkte bij de post, heeft nu een uitkering, moeder (44) werkte in een fabriek, heeft nu een uitkering.

Waqar Farid (21, vwo), in Nederland geboren, oudste van vier kinderen, studeert geneeskunde, wil chirurg worden. Leert Arabisch bij een studentenvereniging. Doet aan fitness en

Zittend, van links naar rechts

Fatima Berrag (20, mavo), geboren in Nederland, tweede van zes kinderen. Laatste jaar mbo sociaal pedagogisch werk, wil verder met hbo maatschappelijk werk of jeugdzorg. Studeert Arabisch. Is leidster bij een islamitische scoutingclub. Werkt op zaterdag in supermarkt. Reist het land af om lezingen over de islam bij te wonen.

Niet op de foto

Nadia (20, van mavo naar havo), hier geboren, zevende van acht kinderen. Is vierdejaars kraamverzorging, wil hbo verloskunde gaan doen en daarna kinderarts worden. Is net getrouwd, gaat na haar studie met haar man in Qatar wonen. Haar ouders zijn Marokkaans, vader heeft in het Hilton-hotel gewerkt, is nu met pensioen.

Jamila Lachhab (19, vwo), vader is Marokkaans, moeder Nederlands. Tweede van acht kinderen. Studeert farmacie. Geeft op zaterdag Arabisch aan moslimkinderen bij de islamitische vrouwenstichting Ettaouhied. Zit op fitness. Vader (54) zit in de wao, had allerlei

kickboxen. Bijbaan in kledingwinkel. Hoeft niet per se met een moslima te trouwen.

Ouders komen uit Pakistan, moeder zevenenveertig jaar, vader vijfenvijftig jaar, heeft in de havens gewerkt, zit nu in de wao.

Ziya Mermer (20, mavo), geboren in Rotterdam, derde van zes kinderen, woont bij broer, volgt mbo-opleiding beveiliging na eerst iets met computers en daarna iets met onderwijs gedaan te hebben ('ideetje van mijn vader'). Hoopt over tien jaar chef beveiliging in de Rotterdamse haven te zijn. Heeft een Nederlandse vriendin. Bijbaan bij supermarkt, zit op fitness. Nederland verhardt, vindt Ziya, hij wil terug naar Turkije als het zo blijft. Gaat op vrijdag en zondag met zijn vader naar de moskee.

Vader tweeënvijftig jaar, moeder zevenenveertig jaar, vader was voorman bij Shell, heeft hernia, werkt nu als vrijwilliger in de Aya Sofia-moskee in Rotterdam.

Zeynep Yaramis (20, vwo), geboren in Nederland, oudste van vier kinderen, studeert tandheelkunde, wil op den duur een eigen praktijk in Rotterdam beginnen. Gaat af en toe naar lezingen over de islam in de Aya Sofia-moskee. Bezoekt tot voor kort de vrijdagavondbijeenkomsten voor meisjes in de Iskender Pasa-moskee. Nu geen tijd meer voor.

Ouders geboren in Marokko, moeder negenen-dertig, vader tweeënvijftig jaar, hij werkt als vrijwilliger bij Stichting de Vier Ambachten.

Juf Shari Hasanradja

Kaptan Calik (20, mavo), oudste van vier, geboren

baantjes, moeder (50) was verpleegkundige, is nu godsdienstdocent en begeleidster van stagiaires.

Ömer Adibelli (20, havo, examen niet gehaald), geboren in Nederland, oudste van drie kinderen, werkt voor uitzendbureau om ouders financieel bij te staan, wil graag opleiding toerisme doen. Is niet gelukkig in Nederland. Brengt veel tijd door in een Turks cultureel centrum. Bezoekt met name lezingen over Turkije in de moskee. Had een Turkse vriendin, is net uit. Ouders beiden vijfenveertig jaar, vader is onderwijsassistent, was docent eigen taal en cultuur.

Ouders zijn geboren in Turkije, hebben elkaar hier leren kennen. Grootouders zijn ook hier. Vader heeft met broer een groentewinkel en een bakkerij.

Rukiye Eroglu (20, vwo), geboren in Rotterdam, vierde van vijf kinderen, studeert pedagogische wetenschappen. Hoopt als orthopedagoog een baan te vinden met hoofddoek, als dat niet lukt begint ze een eigen praktijk, hier of in Turkije. Is voor een aantal uren per week godsdienstdocent op verschillende basisscholen, geeft op zaterdag bijles aan moslimkinderen. Vader tweeënvijftig, moeder negenenveertig jaar, geboren in Turkije. Vader kwam hier op zijn negentiende, opa was hier al als gastarbeider. Vader is mede-eigenaar van het straal- en spuitbedrijf waar hij ooit als straler is begonnen. Vader 'was heel fanatiek in zijn geloof, fanatieker dan nu. Hij vloog een paar keer naar Turkije om te stemmen op een religieuze partij.'

Bahri Ocak (20, vbo niet afgemaakt), samen met Fahri jongste van negen kinderen, vader wilde dat ze iets studeerden dat handig was in Turkije. Op zijn zestiende ging het mis: twee keer in de gevangenis gezeten. Werkt nu voor een uitzendbureau. Ouders zijn 'boven de vijftig', vader is de helft van het jaar in Turkije. Heeft voor alle kinderen daar een huis gebouwd. Bahri wil terug naar Turkije, ook omdat het te moeilijk zal zijn in Nederland kinderen op te voeden. 'Tegenwoordig zijn ze hier al op hun elfde met drugs bezig.'

in Turkije, kwam hier op zijn derde, opa was hier al. Studeert mbo boekhoudkunde, houdt sierduiven, is begeleider in een Turks internaat, heeft moeite met Nederlands. Is niet gelukkig in Nederland. Zijn vader wil dat hij zo lang mogelijk doorstudeert, omdat hij zelf jong moest gaan werken. Ouders beiden veertig jaar, vader is frezer in een fabriek.

Fatma, getrouwd, een kind.

Abdessamad Bokzini (19, van havo naar mavo), in Marokko geboren, jongste van negen kinderen, heeft twee jaar mbo-boekhouding gedaan, is nu derdejaars mbo-ICT, wil hbo bedrijfsinformatica gaan doen. Zit op fitness, kickboxen en heeft bijbaan in supermarkt. Heeft een Marokkaanse vriendin. Leest elke dag even in de koran. Vader vijfenzeftig jaar, moeder zestig jaar, vader kwam in 1965 naar Nederland, werkte bij Schokbeton Mijdrecht, is nu met pensioen.

korte metten mee: "Stoer zijn is stoer," zei ze dan. "Heb je een moslim ooit stoer zien doen?" Abdessamad Bokzini (19): 'Ik had op school de neiging snel boos te worden. Dan vertelde juf Shari een verhaal over de profeet, waarom boos worden niet goed is. Een goede moslim, zei de profeet, weet zich te beheersen.' Fatima Berrag: 'Juf Shari begon de dag altijd met een verhaal uit de Hadith, de overleveringen van de profeet. Het mooiste verhaal vind ik "De parfum van Allah", over een vader die zijn zoon knuffelt en zijn dochter alleen op de bank laat zitten. De profeet is daar heel verdrietig over en zegt: je houdt van al je kinderen evenveel.'

Ik zag het als mijn taak om het goede in het kind te ontwikkelen en het kwaad te neutraliseren,' zegt Shari Hasanradja in het kantoor vlak naast de balie van de Al Ghazali-school. Ze heeft haar zwarte kapse op en draagt een donkergrijs pak. Aan de muur tegenover haar bureau hangt een grote poster van de moskee in Mekka. Tegenover de deur, op de gang, prijken tientallen krantenartikelen over Al-Ghazali, ernaast klassenfoto's van de eerste Al-Ghazali-leerlingen. 'Ik maakte de kinderen godsbewust, sprak regelmatig over het hierna maals en vertelde dat er een dag komt dat iedereen ter verantwoording geroepen wordt. Na een paar weken waren de kinderen zo gedwee. Alles deden ze voor elkaar. Als er iets op de grond viel: hup, daar doken er drie naar beneden om het voor me op te rapen. Andere leerkrachten vroegen altijd: Shari, hoe krijg je ze toch zo rustig? Het was niet moeilijk.' De islam is voor Hasanradja net zo probleemloos als het Oude Testament uit de tijd van de School met de Bijbel. Voor elk dilemma heeft ze een verhaal van de profeet paraat. Of het nu gaat om homoseksualiteit ('de islam verbiedt de liefde tussen twee mannen, maar, zegt de profeet, een homoseksueel is en blijft een mens, je mag hem niet verstoppen'), emancipatie of om de moord op Van Gogh ('als je één mens doodt, dood je een hele natie'). De koran en de overleveringen van de profeet, de Hadith, bieden de oplossing. Of er in de koran staat dat mannen hun vrouwen mogen slaan, interesseert Hasanradja eigenlijk niet. 'Je moet leven zoals je moet leven. Je moet leven zoals de profeet. In de koran kan gewoon niets scheefs staan. Het woordje "slaan" is vast verkeerd geïnterpreteerd.' En de kinderen geloofden het. Tot op de dag van vandaag leven ze met een keurige islam, die ondertussen wel de bokken van de schapen scheidt: de niet-gelovigen van de gelovigen. Alleen Rukiye Eroglu (20), student pedagogische wetenschappen en godsdienstlerares op enkele Rotterdamse basisscholen, denkt weleens: jé, wat is dit geloof gewelddadig – als ze, bijvoorbeeld, in de koran leest over moslims die wraak moeten nemen op joden. 'Als je een oorlog hebt, moet je als moslim een tegenoorlog voeren.' Als ze op tv ziet hoe iemand de keel wordt doorgesneden, gaat ze schreeuwen en schelden: 'Ze zouden je je tong moeten uitrusten. Je moet je diep schamen.'

'Ik werd snel boos. Dan vertelde juf Shari een verhaal over de profeet, waarom boos worden niet goed is'

Abdessamad Bokzini

En Nederland? Hoe het hier gaat? Kwam dat ook nog aan de orde in een of ander vak?

Jamila: 'Op een islamitische school krijg je gewoon dezelfde vakken als op een gewone school. Met wat extra's.'

Waqar: 'Juf Shari besteedde heel veel aandacht aan hoe je je moest gedragen in de maatschappij. Dat je je als allochtoon moest aanpassen.'

Jamila: 'De school deed mee aan "opzomeractiviteiten", we gingen de straat vegen. Mijn moeder heeft op school nog een voorleesontbijt georganiseerd, ook voor buurtbewoners.'

Kaptan: 'Een keer hadden we de jongens van Sparta in klas. Ik kon mijn ogen niet geloven. Wat doen die gozers hier? Live in de klas? Dat gaf een heel mooi gevoel.'

Rukiye: 'De voetballers vertelden over zichzelf en toen gingen ze ons vragen stellen over onze school.' Zeynep: 'Juffrouw Shari maakte ons ervan bewust dat we waardevolle mensen zijn.'

Rukiye: 'Ze bakte pannenkoeken voor ons en we zijn een keer naar de Efteling geweest.'

Kaptan: 'Bhari en ik en ik geloof ook Ziya mochten niet mee – we hadden gespijbeld. In plaats van naar school te gaan, waren we naar het strand bij Den Haag gefietst om te gaan zwemmen.'

Bhari: 'Juffrouw Shari was erg met manieren bezig.'

'Met de stok ben ik gestopt toen ouders klaagden over een leraar die het wel heel bont maakte'

Juffrouw Shari

Ömer: 'Ze wilde gedisciplineerde kinderen maken.'

Rahia: 'Ze bereidde ons goed voor op de Citotoets.'

Jamila: 'Na de Citotoets gaf ze ons stof van de middelbare school. De goeden moesten lesgeven aan de anderen.'

Rukiye: 'Ze was erg streng. Je moest in de klas goed opletten, als je dat niet deed, kreeg je een tik op je hoofd. Kaptan kreeg veel klappen. Een keer viel zijn bril op de grond, waren de glazen eruit. Juf Shari voelde zich heel schuldig, in de pauze heeft ze de bril heel voorzichtig met plakband proberen te maken.'

Bahri: 'En ze had de wonderstok.'

Als kinderen de stof niet kenden, iets niet wisten, moesten ze hun handen openen en kregen ze er met een stok, doorgaans een liniaal, een aantal tikken op. Soms wisten de kinderen

daarna het antwoord wel, daarom kreeg de stok op een gegeven moment de naam wonderstok. En als ze het antwoord nog steeds niet wisten, dan zorgden ze er voor, aldus Hasanradja, dat ze de stof de volgende keer wel kenden. 'De stok werkte heel goed,' zegt Hasanradja. 'Ik ben ermee opgehouden nadat ouders hadden geklaagd over een OALT-leraar – een leraar eigen taal en cultuur – die het in zijn klas wel heel bont maakte. Op schoolniveau is toen afgesproken niet te slaan.'

Er was Hasanradja, juf van de eerste islamitische basisschool van Nederland, veel aan gelegen moslimkinderen af te leveren op wie niemand iets aan te merken zou hebben. Haar kinderen moesten goed meekunnen op de middelbare school, haar kinderen mochten niet onder hun niveau presteren, haar kinderen zouden in de voetstappen van de profeet treden, haar kinderen zouden goed voorbereid de wereld in gaan. Is haar dat gelukt?

'Op aanraden van juffrouw Shari ben ik naar het tweetalig vwo van het Wolfert van Borselen gegaan,' zegt Waqar Farid in zijn ouderlijk huis aan de voet van Sparta-stadion Het Kasteel. Zijn Pakistaanse ouders (vader vijfenvijftig, moeder zevenenzeventig jaar) hebben zich teruggetrokken in de keuken, door de zitkamer vliegt af en toe luid krijsend een grote grijze vogel met een groen-gele kuif, een valkparkiet, aldus Waqar (zwarte broek, zwarte bloes en een klein zwart rechthoekig brilletje). Afwisselend op zaterdag en zondag werkt hij in een kledingwinkel, deze zaterdag heeft hij vrij.

'Het was op het Wolfert héél anders dan op Al-Ghazali. Er heerste altijd een sfeer van: ik ben stoer, ik ben grappig en jij niet. Je moest stoer doen om erbij te horen. Ik was dat helemaal niet gewend, bij juffrouw Shari deed iedereen vanzelf mee. In de vierde ben ik overgestapt naar het gewone vwo, in die klas zaten wat meer allochtonen. Die klas was minder luidruchtig.'

Waqar komt er in het gesprek vaak op terug: hoe ingewikkeld hij het vond zich een positie te verwerven in de klas. Het gemanoeuvereer tussen groepjes: met wie kan ik zonder problemen omgaan. Bijna alle voormalige Al-Ghazali-leerlingen klagen erover: de competitie tussen leerlingen, het gepest op de middelbare school. Soms, zeggen enkelen, leek het wel of je in een Amerikaanse high school-serie beland was. 'Ik kreeg mezelf zo ver,' zegt Ömer Adibelli (havo), 'dat ik bij de grappenmakers van de klas hoorde.'

Ze snapten ook weinig van de manier waarop klasgenoten met de leerkrachten omgingen, zo open, zo vrij, maar ook: zo onbeschoft. "Ezel," riep iemand uit mijn klas tegen de leraar, ik schrok daar erg van,' zegt Fatima Berrag (mavo). 'Op de middelbare school waren leraren en leerlingen gelijk, je kon de leraar gewoon uitschelden.'

Nasiem Bashir (vbo met mavo-vakken): 'Als je respect toonde voor de leraar, gingen klasgenoten je pesten. Was je een mietje. Terwijl ze best wisten hoe ze zich moesten gedragen, want ze waren ook

moslim. Ik zat met allemaal Turken en Marokkanen in de klas.' Sommigen, vooral de jongens, lijkt het, hadden moeite met de vrijheid die ze op de middelbare school ineens hadden, de zelfstandigheid die van hen vereist werd. 'Op Al-Ghazali,' zegt Abdessamad Bokzini (19), 'werd je altijd achter je broek aan gezeten, in de brugklas moest je alles zelf doen. Ik ging liever buiten gekke dingen doen, daardoor zakke ik van havo naar mavo.'

Verscheidende meisjes hebben problemen gehad vanwege hun hoofddoek. Fatima, bijvoorbeeld. Meteen al op haar eerste schooldag gaf de wiskundeleraar haar te kennen dat ze in zijn les geen hoofddoek op mocht. 'Het was,' zegt Fatima, 'alsof ik door de grond ging. Ik was dertien, het was het eerste jaar dat ik er zeker van was: nu ga ik een hoofddoek dragen en dan krijg je dat. Ik moest zelfs naar de maatschappelijk werkster van school: of ik thuis problemen had, of ik uitgehuwelijkt zou worden. Ik ben er nog overtuigerd van in mijn geloof geworden.' Op enkele middelbare scholen waren de gymlessen gemengd. Wat, aldus Rabia, helemaal niet prettig was. 'Je moest ook nog een kort blauw broekje aan, terwijl ik gewend was bij gym een lange broek te dragen.'

En Rukiye Eroglu wist niet wat haar overkwam toen ze op school bij het vak verzorging een videoband met een vriend paar te zien kreeg.

De kleine jonge vrouw in blauwe spijkerbroek, blauwe overgooier met daaronder een beige coltrui en om haar hoofd een blauwe hoofddoek met gouden figuren erin schenkt in de kraakheldere grote keuken nog wat thee, pakt een schaal met maizenakoekjes en gaat er eens goed voor zitten om in geuren en kleuren te vertellen over haar eerste seksuele voorlichting.

Nee, op de Al-Ghazali-school was haar nooit iets verteld en van haar moeder en zusje had ze alleen het hoognodige gehoord. 'Bij ons thuis is de gewoonte: als er op tv gezoend wordt, gaan we zappen, wenden we onze blik af. Moslims moeten hun ogen wegdraaien van haram. Voor een man is een blote vrouw haram, voor een vrouw is een blote man haram. Dus toen die video met dat vriendje paar getoond werd, sloegen alle moslima's in de klas hun ogen neer, zo,' en Rukiye gaat rechtop zitten, buigt licht haar hoofd en kijkt naar de handen die ze voor zich op tafel gevouwen heeft. 'Toen zei de juf tegen ons: dit is belangrijk, jullie moeten dit ook zien. Maar wij waren helemaal niet met seks bezig, ik vond mezelf daar nog veel te jong voor! Ging ze ook nog vertellen over de pil en het condoom en hoe je je moet wassen. Choquerend was het. Voor de andere meisjes in de klas was het wel nuttig, die hadden al een vriendje, maar voor ons... De overgang naar de middelbare school vond ik heel groot.'

Ze hebben het niet makkelijk gehad op de middelbare school, de jongens en meisjes van Al-Ghazali. Met Babri Ocak is het zelfs ronduit

'Bij ons thuis is de gewoonte: als er op tv gezoend wordt, gaan we zappen, wenden we onze blik af'

Rukiye Eroglu

misgegaan. Twee keer heeft hij een aantal maanden in de gevangenis gezeten. 'We hadden nooit in deze buurt moeten wonen, tussen al die junkies en dealers. Ik was altijd buiten en ik was nieuwsgierig.'

Daarom is ook de heimwee, het verlangen naar die goede oude schooltijd zo groot. Toen was alles nog goed, toen was alles duidelijk. School leek op thuis, je wist wat er van je verwacht werd, je wist hoe je je moest gedragen. Je kon op Al-Ghazali, zoals Fatima het zei, zijn wie je was – of behoorde te zijn.

Maar: is dat nu een voordeel geweest? Redden de voormalige Al-Ghazali-leerlingen zich nu beter in de Nederlandse maatschappij dan andere allochtonen? Of hebben ze zich van de Nederlandse samenleving afgewend? Wat voor jongeren zijn het?

Modelmoslims lijkt het wel, die het erg druk hebben en erg hun best doen.

Ze studeren (tien van de veertien, twee willen volgend jaar met een opleiding beginnen, nu werken ze om hun ouders financieel bij te staan), ze hebben een bijbaan (bijna allemaal), doen aan sport (alle mannen en een enkele vrouw) en zetten zich in voor hun eigen gemeenschap – als bijlesjuf, godsdienstjuf of als akela. Een enkeling gaat wel eens uit eten, naar de film, de disco of een concert.

'Als ik niet op Al-Ghazali had gezeten, was ik een etterig jongetje geworden dat zich beter voelde dan anderen'

Waqar Farid

En Kaptan houdt sierduiven.

Bijna allemaal zijn ze belijdend moslim en bijna allemaal besteden ze, zeggen ze althans, redelijk wat tijd aan hun geloof. Ze bidden, lezen in de koran, bezoeken de moskee, gaan naar lezingen over de islam, surfen op internet en sommigen leren Arabisch omdat ze de koran zelf willen kunnen lezen en begrijpen – ze willen zelf kunnen beoordelen waar hun geloof voor staat. Als kind hebben ze weliswaar uren in de moskee doorgebracht om het Arabisch van de koran te leren uitspreken, ze hadden nooit geleerd wat het precies betekende wat ze lazen.

En de ex-Al-Ghazali mannen en vrouwen zijn ambitieus. Ze doen studies als geneeskunde, tandheelkunde, pedagogische wetenschappen, farmacie, kraamverzorging, 'beveiliging', gehandicaptenzorg, boekhouden (twee keer), en computer-

kunde. En de mh'ers onder hen zijn vast van plan door te stromen naar een hbo-opleiding. Aangevoerd door hun ouders, en met juffrouw Shari in hun gedachten.

Ze willen, kortom, een 'voorbeeldfiguur' zijn.

'Als ik niet op Al-Ghazali had gezeten,' zegt Waqar Farid, 'was ik een etterig jongetje geworden, die alleen aandacht had gehad voor dure kleding en die zichzelf beter voelde dan anderen.'

En het Nederlanderschap, hoe staat het daarmee? Ze zijn oppassend burger, maar met ons land hebben de meesten niet zoveel op. Ze leven in twee werelden, die nauwelijks met elkaar in aanraking komen. Met uitzondering van Jamila, wiens moeder uit Zeeland komt, hebben de vrouwen alleen op school en op hun werk contact met Nederlanders. In hun vrije tijd gaan ze uitsluitend met moslims om.

De mannen lijken in hun vriendschappen wat gevarieerder. Waqar begeeft zich dankzij zijn school en studie (geneeskunde) in een heel internationaal gezelschap. 'Ik heb een clubje van tien vrienden en vriendinnen met wie ik regelmatig ga bowlen.'

Hij is van plan chirurg te worden in het Dijkzigt-ziekenhuis van Rotterdam. Ziya heeft één Nederlandse vriend en een Nederlandse vriendin. Verder gaat hij alleen met Turken en Marokkanen om en dat geldt eigenlijk ook voor de andere Al-Ghazali-mannen.

'Ik heb geprobeerd om contact te leggen met Nederlanders,' zegt Kaptan aan een van de tafeltjes in het huiswerklokaal van het internaat waar hij begeleider is, 'dat is niet gelukt. Ik ben ook zo verlegen. Als ze me een beetje zouden helpen, de Nederlanders, zou het misschien wel gaan.'

Ze zeggen het niet met zoveel woorden, maar de meesten vinden het knap lastig om in Nederland te leven. Met name de Turkse mannen snappen ook niet waarom hun ouders of grootouders ooit naar Nederland zijn gekomen. In Turkije is het zoveel aangenamer, zoveel makkelijker. Hoe moet dat straks, als ze een baan gaan zoeken? Voor de vrouwen kunnen zich daar zorgen om maken. Natuurlijk is daar de hoofddoek: zullen ze die mogen ophouden?

Maar het is nog veel ingewikkelder.

'De waarden en normen zijn zo tegenstrijdig,' zegt Fatima Berrag (student sociaal pedagogisch werk). En ze vertelt hoe op een stageschool een jongen van een jaar of zeven naar haar toe kwam en zei: 'Hé juf, ik ben verliefd – op hem.'

Fatima reageerde met: 'Dat kan helemaal niet, je kunt alleen verliefd zijn op een meisje.' Waarop haar begeleidster zei: 'Maar Fatima, dat mag je helemaal niet zeggen. Elk kind heeft recht op zijn gevoelens.' Toen dacht Fatima: okay, als er zoiets gebeurt moet ik dus niks zeggen. Maar in haar hoofd was het kortsluiting.

Dit artikel kwam tot stand met steun van het Fonds voor Bijzondere Journalistieke Projecten